

А. Г. Коваленко,
к. е. н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

A. G. Kovalenko,
Kremenchuk Institute of Dnepropetrovsk University named Alfred Nobel, Kremenchuk

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF FINANCIAL INVESTMENTS

У даній статті аналізуються та узагальнюються існуючі види фінансових інвестицій і надаються пропозиції щодо удосконалення класифікації інвестицій з урахуванням потреб бухгалтерського обліку, аналізу і фінансової звітності.

This paper analyzes and summarizes the types of financial investments and provided suggestions for improving the classification of investments to meet the needs of accounting, analysis and financial reporting.

Ключові слова: класифікація, фінансові інвестиції, облік.
Key words: classification, financial investment, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансові інвестиції можуть здійснюватись і утримуватись з різними цілями: для одержання доходу, здійснення контролю за діяльністю об'єкта інвестування, розміщення тимчасово вільних коштів або майна, для подальшого продажу тощо. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції" визначає, що норми даного стандарту можуть застосовуватись усіма підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ).

Вищезазначений стандарт обліку, як і інші нормативні документи та наукові праці різних авторів, не дають чіткого уявлення про можливі види й ознаки інвестицій, що необхідні для цілей бухгалтерського обліку. Тому метою даної статті є систематизація існуючих видів фінансових інвестицій та надання пропозицій щодо удосконалення їх класифікації з урахуванням потреб бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Аналізуючи літературні джерела, нормативні документи та інші публікації [1; 3; 4; 5; 6; 7], розглянемо існуючі класифікаційні ознаки фінансових інвестицій. Отже, залежно від цілей інвестора фінансові інвестиції здійснюються для збереження коштів і отримання доходу, встановлення впливу або значного контролю над іншим суб'єктом господарювання. Крім того, інвестиції здійснюються з метою забезпечення галузевої товарної диверсифікації, горизонтальної і вертикальної інтеграції, а також для розвитку власної виробничої інфраструктури суб'єкта господарювання.

За об'єктами інвестування інвестиціями можуть бути вкладення коштів у фондові цінні папери, до статутних капіталів інших суб'єктів господарювання або вкладення в доходні грошові інструменти.

За характером участі в інвестиційній діяльності інвестиції поділяються на:

— прямі — господарські операції, що передбачають внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою;

— непрямі, що передбачають придбання цінних паперів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (за винятком операцій купівлі акцій як безпосередньо платником податку, так і пов'язаними з ним особами в обсягах, що перевищують 50 % загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, які належать до прямих інвестицій).

За сукупністю і єдністю управління фінансові інвестиції поділяються на індивідуальні та портфельні.

За періодом інвестування виділяють короткострокові (поточні) і довгострокові інвестиції.

Короткострокові (поточні) інвестиції — інвестиції, що легко реалізуються та призначаються для утримання впродовж не більше одного року. Поняття "легко реалізуються" означає наявність активного ринку, який встановлює ринкову вартість або будь-який показник, що дозволяє обчислити ринкову вартість.

Довгострокові інвестиції — це кошти, вкладені на тривалий час (більше року) у юридично самостійні підприємства з метою їх придбання, впливу на них або

для одержання додаткового прибутку. Довгострокові фінансові інвестиції здійснюються, як правило, в облігації та акції [3].

Головною відмінністю між довгостроковими та поточними фінансовими інвестиціями є термін очікуваного володіння інвестора цінними паперами. Тому однотипні цінні папери можуть бути короткостроковими інвестиціями в одне підприємство та довгостроковими в інше, залежно від намірів самого інвестора.

За рівнем інвестиційного ризику інвестиції можуть бути з малим, середнім і високим ризиком (спекулятивні, венчурні).

За рівнем ліквідності виділяють ліквідні й неліквідні фінансові інвестиції. Під ліквідністю розуміють можливість при необхідності в найкоротший термін перетворити активи на грошові кошти.

Ліквідними є вкладення в цінні папери, які мають, поперше, котирунку на фондовому ринку, по-друге, значний обсяг укладених угод на купівлю (продаж). Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 19 "Об'єднання підприємств" виділяються і високоліквідні фінансові інвестиції (еквіваленти грошових коштів), "які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості".

Неліквідні вкладення в цінні папери характеризують відсутність зареєстрованих угод купівлі (продажу) на фондовому ринку.

За регіональною належністю фінансові інвестиції поділяються на іноземні, якщо інвестор належить до іноземної країни, та національні; за формою — в грошовій (грошові кошти, паї, цінні папери), матеріальній (рухоме та нерухоме майно, матеріальні цінності) та нематеріальній (майнові права, інтелектуальні цінності) формах.

За суттєвістю впливу фінансові інвестиції поділяються на ті, що не мають суттєвого впливу на суб'єкт інвестування, ті, що мають суттєвий вплив (володіння блокувальним пакетом акцій — понад 20 відсотків), і ті, що надають право контролювати діяльність суб'єкта господарювання (володіння контрольним пакетом акцій — понад 50 відсотків). Відповідно до цього, інвестиції можуть здійснюватись в асоційовані, дочірні і спільні підприємства.

Асоційованим у національних стандартах бухгалтерського обліку вважається "підприємство, на яке інвестор має суттєвий вплив і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора" [5]. Відповідно до п. 3 П(с)БО 12 "Фінансові інвестиції" підтвердженням суттєвого впливу, тобто повноважень брати участь у прийнятті рішень з фінансової, господарської та комерційної політики об'єкта інвестування без здійснення контролю цієї політики, можуть бути: володіння двадцятьма або більше відсотками акцій підприємства; представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства; участь у прийнятті рішень; взаємообмін управлінським персоналом; забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією.

Відповідно до п. 4 П(с)БО 19 "Об'єднання підприємств" та МСФЗ дочірнім вважається підприємство, яке перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства [2]. Під контролем розуміється вирішальний вплив на фінансову, господарську та комерційну політику підприємства з метою отримання вигід

від його діяльності. Конкретний розмір частки у статутному капіталі підприємства, яке інвестується, що дозволяє інвестору вважати таке підприємство дочірнім, у вітчизняних стандартах не встановлено.

Під спільним підприємством П(с)БО 12 визначається спільна діяльність, яка є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін відповідно до письмової угоди між ними. У розділі 77 ЦКУ "Спільна діяльність" описано тільки можливість ведення спільної діяльності, без створення юридичної особи. Тому спільне підприємство (як воно трактується П(с)БО 12) цілком можна назвати або асоційованим, або дочірнім. Що стосується міжнародних підходів, то спільним підприємством вважається "контрактна угода, за якою дві або кілька сторін здійснюють економічну діяльність, яка підлягає спільному контролю" [4].

Залежно від видів цінних паперів виділяють фінансові інвестиції в пайові, боргові і похідні цінні папери.

Необхідно зазначити, що всі цінні папери за економічною природою поділяються на інвестиційні, що використовуються для отримання доходу та (або) нарощування капіталу, та неінвестиційні (платіжні), які застосовуються для проведення платежів. Для здійснення інвестицій використовуються лише ті цінні папери, які належать до категорії інвестиційних.

Різноманітність інструментів, що обертаються на ринку цінних паперів, визначається, насамперед, їх цільовим призначенням, від якого залежать умови випуску, котирування, прибутковості, і значно ускладнює відображення їх в обліку, бо кожен з них має специфічні особливості та інвестиційні цілі.

Пайові цінні папери засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь в управлінні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів та частини майна при ліквідації емітента.

Боргові цінні папери засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання.

Похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж цінних паперів протягом строку, встановленого договором.

Наведена класифікація цінних паперів є одним із основних чинників, що впливають на побудову бухгалтерського обліку фінансових інвестицій.

Наступною характеристикою цінного паперу, що впливає на організацію обліку фінансових інвестицій, є форма фіксації прав, визначених цінним папером.

Цінні папери, обіг яких дозволений на території України, і цінні папери, на які поширюється дія законів України, можуть випускатися в документарній (паперовій) та бездокументарній (електронній) формі.

Документарна форма цінного паперу — це сертифікат цінного паперу, що містить реквізити відповідного виду цінного паперу певної емісії, їх кількість та засвідчує сукупність прав, що надаються цим цінним папером.

Бездокументарна форма цінного паперу являє собою обліковий запис, здійснений зберігачем, який є підтвердженням права власності на цінний папір. Зберігачем може бути комерційний банк або торговець цінними паперами, який має дозвіл на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо належних йому цінних паперів, так і щодо цінних паперів,

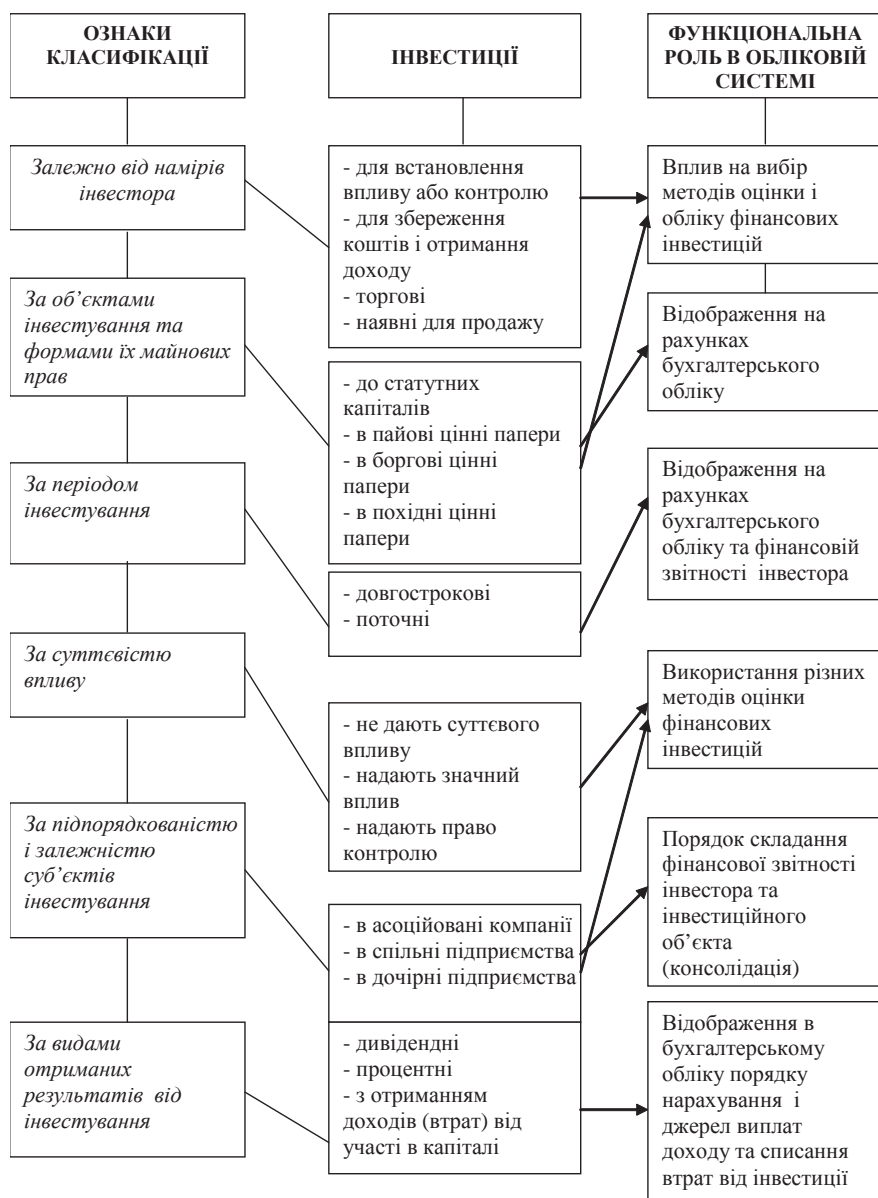

Рис. 1. Класифікація фінансових інвестицій за функціональним призначенням в обліковій системі

міжнародних стандартів із зберігання цінних паперів; зберігання та облік всіх цінних паперів в одному місці, яким є рахунок у цінних паперах у зберігача (за бажанням депонента); підвищення технологічної ліквідності цінних паперів, що має збільшити їх інвестиційну привабливість; зручний механізм купівлі акцій у дрібних інвесторів та зручне отримання дивідендів через розгалужену мережу філій зберігачів; спрощення обслуговування інвестора при здійсненні купівлі-продажу цінних паперів.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ

У процесі дослідження різних підходів до класифікацій фінансових інвестицій для потреб бухгалтерського обліку було виявлено ряд недоліків щодо використання різних ознак та видів інвестицій, а саме: не всі ознаки достатньо обґрунтовано і повно деталізують і характеризують фінансові інвестиції; деякі ознаки, на наш погляд, взагалі не впливають на організацію бухгалтерського обліку даного активу. На нашу думку, до таких ознак можна віднести: рівень інвестиційного ризику, сукупність і єдність управління, форми випуску цінних паперів, галузеву спрямованість. Також розглянуті види класифікацій фінансових інвестицій не визначають конкретного функціонального призначення кожної ознаки, кожного виду інвестиції для потреб бухгалтерського обліку. Тому виникає необхідність у побудові оновленої класифікації фінансових інвестицій з урахуванням таких

які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунку у цінних паперах; при цьому зберігач не може вести реєстр власників цінних паперів, по яких він здійснює угоди.

Під знерухомленням цінних паперів розуміють переведення цінних паперів, випущених у документарній формі, у бездокументарну форму. Це здійснюється шляхом депонування сертифікатів у сховищах зберігача цінних паперів та (або) депозитарію з метою забезпечення подальшого їх обігу у вигляді облікових записів на рахунках зберігача цінних паперів та (або) депозитарію. Рахунки у цінних паперах — це рахунки, що ведуться зберігачами для власників цінних паперів та депозитаріями для зберігачів щодо обслуговування операцій з цінними паперами.

Перевагами випуску цінних паперів у бездокументарній формі є: відсутність затрат, пов'язаних із друкуванням цінних паперів; підвищення можливості залучення іноземних інвесторів, котрі вимагають дотримання

критеріїв, що матимуть безпосередній вплив на методику оцінки фінансових інвестицій, відображення їх в обліку та фінансовій звітності. Удосконалену класифікацію фінансових інвестицій з урахуванням вимог бухгалтерського обліку представлено на рис. 1.

Характеризуючи ознаки за наведеною класифікацією, необхідно відзначити, що найбільш вагомою для організації бухгалтерського обліку фінансових інвестицій, на наш погляд, є перша ознака, яка враховує цілі і наміри інвестора в процесі інвестиційної діяльності. Крім поширених видів інвестицій, що здійснюються з метою встановлення впливу або контролю, для збереження коштів і отримання доходу, пропонуємо доповнити класифікацію такими видами інвестицій, як наявні для продажу і торгові.

Відповідно до МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка", до торгових належать інвестиції, придбані або створені переважно з метою їх продажу або викупу найближчим часом, а також є частиною інве-

стиційного портфеля, за яким існує можливість отримання короткострокового прибутку. Фінансові інвестиції, які придбані підприємством не з метою отримання прибутку від зміни цін упродовж незначного періоду часу, а для реалізації при певних обставинах (наприклад, з метою підвищення ліквідності компанії), визначаються як наявні для продажу [4, с. 45]. Такі інвестиції не передбачаються для реалізації у випадку значного зростання їх ринкової вартості і їх продаж здійснюється за умовами, визначеними самим інвестором.

Вказана класифікаційна ознака має важливе значення для організації бухгалтерського обліку, тому що безпосередньо впливає на вибір методу оцінки фінансових інвестицій. Так, якщо інвестор здійснює фінансове інвестування і визначає інвестицію як торгову або наявну для продажу, то після первинного визнання такої інвестиції необхідно проводити переоцінку на кожну наступну звітну дату за вартістю, що сформувалась на активному (біржовому, дилерському, брокерському) ринку.

Наступна класифікаційна ознака, запропонована автором, передбачає не тільки визначення об'єктів інвестування, але й вказує на форми майнових прав за цими об'єктами (дольова участь чи боргове зобов'язання). Це також відзначається на виборі методики оцінювання фінансової інвестиції та відображенні на рахунках бухгалтерського обліку. Слід зазначити, що діюча система рахунків для обліку фінансових інвестицій не дає повної і розгорнутої інформації про види об'єктів інвестування. Тому для підвищення аналітичності вказаної інформації пропонуємо деталізувати рахунки 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" і 35 "Поточні фінансові інвестиції" і доповнити їх субрахунками другого порядку, що надаватимуть відомості про такі об'єкти інвестування, як пайові і боргові цінні папери. Окрему увагу необхідно приділити особливостям методики оцінки та організації обліку похідних фінансових інструментів, які, на наш погляд, недостатньо повно розкриті в економічній літературі на сьогоднішній день.

Розподіл фінансових інвестицій на довгострокові та поточні безперечно впливає на побудову обліку інвестора через використання для цього різних рахунків (14 "Довгострокові фінансові інвестиції" і 35 "Поточні фінансові інвестиції") і відображення цих інвестицій в першому і третьому розділах Балансу відповідно.

Наступні дві класифікаційні ознаки — сукупність впливу і підпорядкованість (залежність) суб'єктів інвестиційної діяльності — взаємопов'язані між собою і передбачають використання різних методів оцінки і обліку фінансових інвестицій (за собівартістю, справедливою вартістю, методом участі в капіталі). Також є особливості при складанні фінансової звітності: у випадку отримання контролю над об'єктом інвестування, що визначається як дочірнє підприємство, інвестор-материнська компанія складає дві звітності: власну і консолідовану. Якщо здійснюється спільна діяльність, то згідно з МСБО 31 "Частки у спільних підприємствах", базовим методом обліку таких інвестицій є метод пропорційної консолідації, що передбачає створення корпорації, товариства або іншої господарської одиниці, в якій кожний контролюючий учасник має власну частку.

На нашу думку, не менш важливим моментом в організації обліку фінансових інвестицій є прогнозування і визначення фінансових результатів від інвестиційної діяльності. У процесі дослідження різних класифікацій фінансових інвестицій виявлено, що переважна більшість з них включає таку класифікаційну ознаку як види отриманого доходу від фінансового інвестування і поділяє інвестиції на дивідендні, процентні, дисконтні. Ми погоджуємось з тим, що вказана ознака дійсно має суттєвий вплив на побудову бухгалтерського обліку інвестицій, бо, по-перше, вказує на різні форми доходу (дивіденди і проценти), по-друге, відрізняє джерела виплат доходу (чистий прибуток або затрати емітента), по-третє, відрізняє порядок виплат доходу (до і після оподаткування). Проте, відомо, що від утримування фінансової інвестиції також можна отримати дохід від участі в капіталі або, навпаки, понести відповідні втрати. Тому пропонуємо удосконалити вказану ознаку шляхом доповнення вищепереліченими видами можливих результатів від інвестування внаслідок їх значного впливу на організацію бухгалтерського обліку фінансових інвестицій через використання для цього рахунків 72 "Дохід від участі в капіталі" і 96 "Втрати від участі в капіталі" та відображення відповідної інформації у формах фінансової звітності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, відображення фінансових інвестицій на рахунках бухгалтерського обліку повинно задовольняти інформаційним потребам користувачів фінансової звітності. Вважаємо, що це може бути забезпечено представленням фінансових інвестицій в розрізі аналітичних груп, розглянутих у даній статті.

Між тим, рівень деталізації інформації (аналітичний облік і відображення у фінансовій звітності) визначається суб'єктами в кожному конкретному випадку і залежить від функцій, які виконують ці суб'єкти на ринку цінних паперів.

Література:

1. Гладких Т. Фінансовий облік / Т. Гладких. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 480 с.
 2. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. — К.: "Лібра", 2004. — 348 с.
 3. Крупка Я. Облік інвестицій / Я. Крупка. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 320 с.
 4. Коршикова Р. Облік фінансових інвестицій: методологія та проблеми міжнародної уніфікації / Л. Лук'яненко, О. Небильцова, Р. Коршикова. — К.: КНЕУ, 2005. — 172 с.
 5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції": Наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>
 6. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством / В.В. Сопко. — К.: КНЕУ, 2006. — 526 с.
 7. Уманців Г. Що таке фінансові інвестиції, їх види, класифікація та первісна оцінка / Г. Уманців, О. Лисенко // Дебет-кредит. — 2004. — № 23. — С. 18.
- Стаття надійшла до редакції 15.04.2013 р.*